

آموزش افعال پیشوندی فارسی به ترک‌زبانان آذری از طریق تطبیق

محمد مهرجویی^۱ - بدالله منصورى^۲
علی محمد پشتدار^۳ - علی پدرام میرزایی^۴

چکیده

این مقاله به بررسی نحوه آموزش افعال پیشوندی فارسی به ترک‌زبانان آذری از طریق تطبیق و مقابله پرداخته است. چون در ساختار زبان ترکی آذری فعل پیشوندی وجود ندارد و این می‌تواند برای زبان آموز سوال و اشکال ایجاد نماید، از طریق این نوشته می‌توان تا حدودی اشکالات را برطرف کرد. ابتدا تعریف فعل پیشوندی و تقسیمات سه‌گانه پیشوندهای فارسی از حیث معنی ذکر شده سپس ساختمان فعل در دو زبان فارسی و ترکی آذری بیان گردیده است. در ادامه ساختار زبان‌های فارسی و ترکی آذری توضیح داده شده و مختصری در مورد تطبیق و مقابله آمده و به انتقال‌های سه‌گانه در فرآیند یادگیری زبان بیگانه در زبان مادری اشاره شده است. سپس نمونه‌هایی از افعال پیشوندی فارسی و ترجمه و معادل آن‌ها در ترکی آذری آورده شده که اغلب به فعل ساده یا پیوندی در ترکی آذری تبدیل می‌شوند. در ادامه به بررسی زمان افعال در دو زبان فارسی و ترکی آذری و شباهت‌ها و تفاوت‌های آن‌ها در این دو زبان پرداخته شده و در پایان آزمونی صورت گرفته که در آن اثبات شده است که انتقال، معادل سازی و ترجمه افعال پیشوندی فارسی در ترکی آذری می‌تواند مفید واقع شود و اغلب این افعال پیشوندی به فعل ساده یا پیوندی در ترکی آذری تبدیل می‌شوند؛ غیر از زمان‌هایی که در آن تفاوت‌های ریزی وجود دارد که زبان آموز را دچار اشتباه می‌کند. نتیجه این آزمون نیز نشان می‌دهد که در ۸۰٪ زبان آموزان، این انتقال مثبت و تنها در ۲۰٪ انتقال منفی بوده است. سپس نمودار کلی از این آزمون و نهایتاً نتیجه مقاله ذکر شده است.

کلید واژه‌ها: زبان فارسی، ترکی آذری، افعال پیشوندی، معادل سازی، زمان.

۱. دانشجوی دکتری دانشگاه پیام نور تهران (نویسنده مسئول). mohamad.mehrui@gmail.com.

۲. استادیار گروه زبان‌شناسی دانشگاه شهید بهشتی تهران. mansouri.yadollah@yahoo.com.

۳. دانشیار گروه زبان و ادبیات فارسی دانشگاه پیام نور تهران. am.poshtdar@gmail.com.

۴. استادیار گروه زبان و ادبیات فارسی دانشگاه پیام نور تهران. ali.pedram.mirzaei@gmail.com.

■ تاریخ دریافت: ۱۳۹۴/۰۸/۱۴

■ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۴/۱۲/۲۴

مقدمه

افعال پیشوندی که از ترکیب پیشوند با فعل ساده تشکیل می‌شود، از دوره باستان تا به امروز در زبان فارسی کاربرد دارند. علی‌رغم اهمیت افعال پیشوندی، تاکنون تحقیق جامع و کاملی در این زمینه صورت نگرفته و تنها مطالعات پراکنده و اشاراتی کوتاه در مقالات و کتاب‌های نوشته شده وجود دارد. البته در آثار این نویسندگان اشاراتی در مورد پیشوندهای فعلی زبان فارسی آمده است: (ابوالقاسمی، ۱۳۸۷ص ۲۲۱ به بعد)، (خانلری، ۱۳۶۵ ج ۲ ص ۲۶۰ به بعد)، (احمدی گیوی، ۱۳۸۰ ج ۱ ص ۸۴۸ به بعد) (بهار، ۱۳۸۶ ج ۱ ص ۳۳۳ به بعد).

در مورد موضوع این مقاله که آموزش افعال پیشوندی فارسی به ترک زبانان آذری از طریق تطبیق و مقابله است، نگارنده مقاله، هیچ نوشته خاصی در این زمینه مشاهده نکرده است. اما در مورد سایر ویژگی‌های افعال در دو زبان فارسی و ترکی آذری از قبیل عامل زمان و غیره تحقیقات چندی صورت گرفته است که از جمله آن‌ها می‌توان به ضیاء حسینی (۱۳۷۷) و دباغی (۱۳۷۵) اشاره نمود. در این مقاله ابتدا به بررسی ویژگی‌های هر یک از دو زبان فارسی و ترکی آذری به قرار زیر پرداخته شده است:

الف) از لحاظ ساختمان افعال یک تفاوت عمده در این دو زبان وجود دارد و آن نبودن افعال پیشوندی و اصولاً پیشوند در افعال ترکی آذری است.

ب) از نظر ساختار، زبان فارسی جزء زبان‌های تصریفی است اما ترکی آذری جزء زبان‌های التصاقی و پیوندی است.

ج) از نظر زمان افعال نیز این دو زبان تفاوت‌ها و شباهت‌هایی دارند. زمان‌های ماضی ساده، نقلی و بعید باهم مطابقت دارند. ماضی استمراری فارسی یک ساختار اما ترکی آذری سه ساختار دارد. ماضی مستمر فارسی معادل یکی از ساختارهای ماضی استمراری آذری، مضارع اخباری معادل حال ساده ترکی آذری، مضارع مستمر فارسی معادل حال استمراری ترکی و آینده فارسی معادل مستقبل اخباری (قطعی) ترکی آذری است. (ضیاء حسینی، ۱۳۷۷ص ۳۲ به بعد)

موضوع اصلی این مقاله آموزش افعال پیشوندی فارسی به ترک زبانان آذری است که از طریق تطبیق و مقابله صورت گرفته است و غرض از تطبیق و مقابله، ترجمه و معادل‌سازی افعال پیشوندی

در ترکی آذری است. دلیل انتخاب افعال پیشوندی_ و نه سایر افعال_ در این مقاله این است که در ساختمان افعال ترکی آذری، فعل پیشوندی و اصولاً پیشوند وجود ندارد که این امر به ماهیت این زبان برمی‌گردد. نگارنده در طول بیست و چند سال سابقه تدریس در ادبیات و دستور زبان فارسی به این نتیجه رسیده که نبود پیشوند فعل در ترکی آذری می‌تواند در امر یادگیری زبان آموزان آذری اشکال ایجاد نماید. چون بارها در کلاس درس پیش می‌آمد که هنگام خواندن یک شعر و متن آذری و بررسی ساختمان افعال آن‌ها، این پرسش برای دانش آموزان دوره دبیرستان به وجود می‌آمد که چرا ترکی آذری پیشوند ندارد و چگونه می‌توان به نقش و تاثیر پیشوندها_ مخصوصاً در فعل_ پی‌برد. با طرح موضوع مقاله می‌توان به سوالات و چون و چراهای زبان آموزان تا حدودی جواب یافت و در رفع این اشکالات قدم‌های مثبتی برداشت. مثلاً مصدر «رفتن» فارسی در ترکی آذری «گئتماق^۱» (gêtmaq) و مصدر پیشوندی آن «در رفتن» (فرار کردن) در ترکی آذری «قاچماق» (qaçmaq) می‌شود که ساختمان هر دو فعل در ترکی ساده به حساب می‌آید و با افزودن پیشوند فارسی معنی آن در ترکی نیز تغییر می‌کند. از این طریق می‌توان نقش این پیشوندها را برای ترک‌زبانان نشان داد. نکته قابل توجه دیگر این است که غالب افعال پیشوندی فارسی در ترجمه و معادل‌سازی، به افعال ساده یا پیوندی ترکی آذری تبدیل می‌شوند و برخی از آن‌ها معادل افعال مرکب در ترکی می‌گردند. پیش از پرداختن به موضوع اصلی مقاله، ذکر مطالبی در مورد فعل پیشوندی در فارسی، ساختمان فعل در هر یک از زبان‌های فارسی و ترکی آذری و ساختار زبان فارسی و ترکی آذری ضرورت دارد.

۱- تعریف فعل پیشوندی

فعل پیشوندی از یک پیشوند با فعل ساده ساخته می‌شود. (ارژنگ، ۱۳۸۱: ۱۵۳)، (احمدی گیوی و انوری، ۱۳۷۲: ۲۸)، (نوبهار، ۱۳۷۲: ۱۵۹).

دکتر خانلری نیز فعل پیشوندی را اینگونه تعریف کرده است: «از یک ماده اصلی با یک جزء پیوندی ساخته شده است که همیشه پیش از فعل می‌آید و معنی آن از معنی فعلی که تنها شامل ماده اصلی است، یعنی ساده است، جداست». (خانلری، ۱۳۸۶: ۱۷۶).

در مورد پیشوند فعل نکات زیر در خور توجه است:

۱-۱- پیشوندهای فعلی از حیث معنی سه گونه‌اند:

الف) پیشوندهایی که در معنی اصلی خود به کار رفته‌اند. مثل «باز» که بر تکرار عمل دلالت می‌کند: باز آمدن؛ «بر» که بر انجام کار از پایین به بالا دلالت می‌کند: بر کشیدن؛ «در» که بر انجام کار به سوی درون چیزی و برعکس آن دلالت می‌کند: درآمدن، در رفتن؛ «فرود» و «فرو» که بر انجام عمل از بالا به پایین دلالت می‌کند: فرودآمدن، فرورفتن. (ابوالقاسمی، ۱۳۸۷: ۲۵۴).
ب) پیشوند در معنی فعل ساده هیچ تغییری ایجاد نمی‌کند و با شکل ساده آن برابر است: برآسودن، برآشفتن.

ج) پیشوند به فعل ساده معنی جدیدی می‌بخشد: درگذشتن (مردن)، برآمدن (طلوع کردن).

۱-۲- پیشوندهای فعلی در نثر همیشه قبل از فعل و غالباً بی‌فاصله با آن می‌آیند اما در شعر جایگاه معینی ندارند.

۲- ساختمان فعل در زبان‌های فارسی و ترکی آذری

غالب محققان و دستور پژوهان، افعال فارسی را از حیث ساختمان به سه دسته ساده، پیشوندی و مرکب تقسیم می‌کنند. در این میان برخی به ساخت گروهی (ارژنگ، ۱۳۸۱: ۱۵۳) و پیشوندی مرکب و عبارت‌های فعلی (احمدی گیوی-انوری، ۱۳۷۲: ۲۸) نیز اشاره کرده‌اند.
در ترکی آذری افعال از نقطه نظر شکل ساختمانی به سه گروه تقسیم می‌شوند: ساده، پیوندی و مرکب.
الف) ساده: افعالی هستند که از یک ریشه بسیط تشکیل شده باشند. مثل: باخماق (نگریستن)، بیلیمک (دانستن)، آلماق (خریدن).

ب) پیوندی: افعالی هستند که با الحاق یک رشته پیوندهای توصیفی به آخر کلمات وصفی یا فعلی ساخته می‌شوند. مثال افعال پیوندی با کلمات وصفی:

باشلاماق (شروع کردن)، یاخینلاشماق (نزدیک شدن)، بوشالماق (خالی شدن).

مثال برای افعال پیوندی با ریشه فعل:

گوروشمک (دیدار کردن)، سئوینمک (خوشحال شدن)، بیلدیرمک (متوجه کردن).

ج) مرکب: افعالی هستند که از تلفیق یک یا چند کلمه با یکی از افعال معین یا به طریق همراهی

فعل با فعل مکمل (فعلی که جلوتر از فعل اصلی بیاید و معنی آن را تکمیل کند) ساخته می‌شوند. مثال برای نوع اول: یولا دوشمک (به راه افتادن)، گۆزه گلکمک (به چشم آمدن)، باشینا بوراخماق (به حال خود رها کردن).

مثال برای نوع دوم: اولچوب - بیچمک (اندازه گرفتن)، گزیب دولانماق (سیر و سفر کردن)، سارالیب - سولماق (رنگ چهره زرد شدن). (فرزانه، ۱۳۷۱: ۱۱۸).

۳- ساختار زبان‌های فارسی و ترکی آذری

از نظر شکل و ساختمان (مورفولوژی) کلمات، زبان‌های دنیا به سه دسته تقسیم می‌شوند:

۳-۱- زبان‌های تک هجایی (monosyllabic languages)

در این زبان‌ها کلمات، تک هجایی است و پسوند و پیشوند ندارد. هر کلمه معانی مختلفی دارد که از روی موقعیت آن در جمله، تأکید، آهنگ و... شناخته می‌شود و اوج زیر و بمی و تغییر آن که همراه با تلفظ هجاها یا کلمات است، بر معنی لغات تأثیر می‌گذارد. در این زبان‌ها واژگان به اقسام گوناگون اسم، فعل، حرف و... تقسیم نمی‌شوند و زمان‌های مختلف گذشته، حال، آینده و نیز وجوه اخباری، التزامی، شرطی و... در آن وجود ندارد. مانند زبان‌های چینی، تبتی و جنوب شرقی آسیا.

۳-۲- زبان‌های تحلیلی یا تصریفی (inflecting languages)

در این دسته از زبان‌ها برخی از کلمات برای رساندن مفاهیم فرعی و ثانوی تغییر شکل می‌دهند. مثل ضمیر «او» و «ایشان» یا «تو» و «شما». همچنین در این زبان‌ها کلمات خاصی وجود دارند که معنی مستقلی ندارند. وظیفه این کلمات که «حرف» خوانده می‌شوند، نشان دادن مفاهیم فرعی و رابطه‌های خاص میان کلمات اصلی است. مانند «از»، «در»، «بر»، «به»، «را» که در زبان فارسی - که از جمله زبان‌های تصریفی است - هیچ یک معنی مستقلی ندارند و تنها رابطه کلمه اصلی را با اجزای دیگر تعیین می‌کنند. مثل جملات زیر: ماشین را دیدم. از ماشین پیاده شدم. در ماشین بودم. به ماشین رسیدم.

همچنین اجزای صرفی - م، - ت، - ش، - مان، - تان، - شان در زبان فارسی هرگز جداگانه به کار نمی‌روند و فقط برای نشان دادن مالکیت به کلمه اصلی افزوده شده و موجبات تصریف آن را فراهم

می‌سازند. لذا باید گفت که صورت اصلی کلمه برای بیان معانی ثانوی تغییر می‌کند. معروفترین زبان‌های صرفی، زبان‌های هندو اروپایی هستند که زبان فارسی نیز از این خانواده است و همینطور زبان‌های سامی که عربی نیز از خانواده آن‌هاست. (ذکر این نکته لازم است که این زبان‌ها دارای پسوند و پیشوند هستند که به اول و آخر ریشه و کلمه اصلی افزوده می‌شوند.)

۳-۳- زبان‌های التصاقی (Agglutinating languages)

زبان‌های التصاقی یا با نام دیگر زبان‌های پیوندی (Agglutinative languages)، زبان‌هایی هستند که وندهای مختلف در آن‌ها به ریشه واژه افزوده می‌شود تا معنی آن را افزون سازد یا نقش دستوری آن را مشخص کند. در این گونه زبان‌ها ریشه اصلی کلمات همیشه ثابت مانده و صورت واحدی دارد و اگر معانی ثانوی بدان افزوده شود، فرم اصلی کلمه تغییر نمی‌کند بلکه برای نشان دادن معانی فرعی و اضافی، عناصر دیگر زبانی در کنار ماده اصلی کلمه قرار می‌گیرد و بدین جهت است که به راحتی می‌توان واژه‌های آن را به تکواژهای سازنده‌اش تقسیم کرد. مثلاً در زبان ترکی که یک زبان پیوندی است واژه «آل» به معنی «دست» با پسوند «نن» به معنی «با» ترکیب می‌شود و «آل - نن» را که به معنی «با دست» یا «به وسیله دست» است، می‌سازد. همچنین علامت جمع در این زبان «آلر» می‌باشد و «آل - لر - نن» یعنی «با دست‌ها». در زبان ترکی کلمات جدید از چسباندن پسوند (در این زبان پیشوند وجود ندارد) به ریشه کلمات ایجاد می‌شوند و تابع آهنگ ریشه هستند و به آسانی از آن قابل تشخیص می‌باشند. مانند: «آت» (اسب)، «آتالار» (اسب‌ها)، «آت‌دان» (از اسب). زبان‌های اورال - آلتایی و از جمله آن ترکی آذربایجانی نیز در ردیف زبان‌های پیوندی قرار دارند. (دباغی، ۱۳۷۵ ص ۷ به بعد).

بعد از بیان این مقدمات به موضوع اصلی مقاله می‌پردازیم و آن نحوه آموزش افعال پیشوندی فارسی به ترک زبانان است. از آنجا که آموزش زبان فارسی در مناطق ترک زبان که ترکی زبان مادری آن‌هاست و زبان فارسی، زبان دوم به حساب می‌آید، هم برای آموزش دهندگان و هم زبان‌آموزان مشکلاتی را به همراه دارد. این آموزش اهمیت خاصی پیدا می‌کند و مهارت‌های ویژه‌ای می‌طلبد. هدف این مقاله نیز باز کردن گرهی از سختی‌های این کار است.

همانطور که قبلاً گفته شد زبان ترکی آذری یک زبان پیوندی است و پیشوند در آن موجود

نیست و افعال پیشوندی نیز در ساختمان افعال ترکی آذری به کار نمی‌رود. لذا پیشنهاد نگارنده مقاله این است که از راه تطبیق و مقابله میان زبان فارسی و ترکی آذری در بخش افعال می‌توان افعال پیشوندی فارسی را به ترک‌زبانان آموزش داد.

تطبیق و مقابله

یک زبان‌شناس ممکن است دو یا چند زبان را برای پی‌بردن به اختلافات آن‌ها باهم مقایسه کند. این عمل را معمولاً زبان‌شناسی مقابله‌ای (contrastive linguistics) می‌گویند. این کار برای مشخص کردن دقیق مشکلاتی که افراد مبتدی هنگام یادگیری زبان خارجی با آن روبرو می‌شوند، سودمند است.

لدو (Lado) (۱۹۵۷) معتقد است که یکی از مشکلات امر یادگیری زبان بیگانه، اختلاف بین زبان بیگانه و زبان مادری فراگیرنده است. البته برخی معتقدند که پاره‌ای تفاوت‌ها بین دو زبان نه همه آن‌ها، باعث اشکال می‌شوند. (هیرمندی، ۱۳۶۹: ۹).

باید متذکر شویم که تحلیل مقابله‌ای دو ساخت یا دو عنصر یا دو صورت را در زبان می‌توان از سه جهت صورت، معنی و توزیع انجام داد و از سوی دیگر ساخت‌هایی باهم قابل مقایسه‌اند که معادل یکدیگر باشند و ساخت‌هایی معادل ساخت‌های دیگر هستند که حداقل قابل ترجمه به یکدیگر باشند. رابطه میان چنین ساخت‌هایی را معادل بودن متنی (contextual equivalence) می‌گویند. بدیهی است که معادل بودن دو ساخت دستوری مربوط می‌شود به معنای آن دو ساخت. از سوی دیگر فرایند یادگیری زبان خارجی خود متضمن نوعی انتقال از زبان مادری به زبان دوم است؛ این فرایند انتقال به سه نوع است:

۱- انتقال مثبت

در این نوع انتقال، زبان‌آموز ساخت و یا عنصری از زبان مادری خود را به زبان دوم انتقال می‌دهد و بدون آنکه مرتکب خطایی شود، از آن استفاده می‌کند.

۲- انتقال منفی

در این نوع انتقال، وقتی زبان‌آموز ساخت یا عنصری از زبان اول را به زبان بیگانه انتقال می‌دهد مرتکب خطا می‌شود. علت این امر آن است که این دو ساخت یا عنصر در دو زبان دارای رفتار

یکسانی نیستند. در این نوع انتقال، زبان مادری در یادگیری زبان دوم تأثیر سوء می‌گذارد.

۳- انتقال صفر

در این حالت، هیچ‌گونه انتقال صورت نمی‌گیرد و زبان آموز، با یک صورت، ساخت و عنصر کاملاً جدید در زبان بیگانه مواجه می‌شود که باید آن را فراگیرد و یا عنصری در زبان مادری وجود دارد که در زبان بیگانه یافت نمی‌شود. (همان: ۱۰).

با توجه به مطالب ذکر شده در مورد تطبیق و مقابله، غرض ما در این مقاله برای آموزش افعال پیشوندی، تطبیق و مقابله از حیث معنی و ترجمه از زبانی به زبان دیگر است. حال باید دید هدف از ترجمه چیست؟

ترجمه عبارت است از انتقال مطلبی از زبانی (زبان مبدأ) به زبان دیگر (زبان مقصد). از آنجا که هر پدیده‌ی عالم هستی دارای فرم و محتوایی است، یک ساختار زبانی نیز صورت و معنایی دارد. در ارتباط با ترجمه، مطلوب آن است که در مسیر نقل و انتقال یک صورت و معنا از زبانی به زبان دیگر چیزی از میان نرود. اما واقعیت این است که همیشه یک افت یا کم و کسری بین متن اصلی و ترجمه وجود دارد. این افت در هر پیامی ضمن انتقال واقع می‌شود و حتی در داخل یک زبان واحد هنگام نقل قول و یا تفسیر نیز این امر صورت می‌پذیرد. (همان: ۲۰). پس در ترجمه تلاش بر این است که مشابهت باشد تا یکسانی و این ترجمه از نوع ترجمه معنایی خواهد بود. در یک بررسی اجمالی از افعال پیشوندی رایج در زبان فارسی این نتیجه به دست آمد که اغلب پیشوندهایی که با اضافه شدن به فعل ساده معنی جدیدی به وجود می‌آورند، در ترجمه آن‌ها به ترکی آذری، به فعل ساده یا پیوندی در آن زبان تبدیل می‌شوند. در زیر به پاره‌ای از آن‌ها اشاره می‌شود:

بازگشتن و برگشتن = قییت مک (qeyitmək)

برآمدن (طلوع کردن) = چیخماق (çixmaq)

دور رفتن (فرار کردن) = قاچماق (qaçmaq)

درگرفتن (شروع شدن) = باشلانماق (başlanmaq)

درگذشتن (مردن) = اؤلْمک (ölmək)

برگزیدن = سئچمک (seçmək)

فراخواندن = چاغیرماق (çağırmaq)

برخاستن = دورماق (durmaq)

درآوردن = چیخاتماق (çixatmaq)

بازگرداندن = قیترمک (qeytərmək)

فرونشاندن (آتش را) = سؤندورمک (söndürmək)

دریافتن (مطلب را) = دوشونمک (düşünmək)

آن دسته از پیشوندهایی که در معنی اصلی خود به کار می‌روند و هنگام اضافه شدن بر سر فعل ساده در معنی قیدی استعمال می‌شوند و سمت و سو و جهت حرکت فعل را نشان می‌دهند، مثل برکشیدن، فرودآمدن، فرورفتن، دررفتن در ترجمه آن‌ها به ترکی آذری نیز پیشوندهای فعل همان مفهوم قید را منتقل می‌کنند و به قید تبدیل می‌شوند و سمت و جهت انجام فعل را نشان می‌دهند. در زیر به تعدادی از آن‌ها اشاره می‌شود:

فرودآمدن = آشاغی گلمک (əşağı-gelmək)

فرورفتن = آشاغی گتتمک (əşağı-getmək)

برکشیدن = یوخاری چکمک (yuxari-çəkmək)

درآمدن (خارج شدن) = ائشیکه چیخماق (eşiğə-çixmaq)

درآوردن (خارج کردن) = ائشیکه چیخاتماق (eşiğə-çixmaq)

آن دسته از پیشوندهایی که با اضافه شدن به فعل ساده هیچ تغییری در معنی فعل ساده به وجود نمی‌آورند و با فعل ساده برابرند، در ترجمه آن‌ها به ترکی آذری نیز فعل ساده یا پیوندی به حساب می‌آیند. مثل افعال زیر:

برافروختن (روشن کردن آتش) = یاندیرماق (yandırmaq)

برآشفتن = غضبیلنمک (ğəzəblənmək)

از آنجا که در بحث فعل (و افعال پیشوندی) و آموزش آن به غیر فارسی‌زبانان (آذری‌زبانان) زمان از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است و باید زبان‌آموز و تعلیم‌دهنده با آن آشنایی داشته باشند تا در امر تعلیم دچار مشکل نگردند، لازم است در این بخش به تفاوت‌ها و شباهت‌های زمان افعال در دو زبان فارسی و ترکی آذری بپردازیم.

مروری بر زمان افعال در فارسی و ترکی آذری

ابتدا انواع زمان‌ها را در ترکی آذری در قالب جدول ارائه می‌دهیم، سپس به بیان شباهت‌ها و تفاوت‌های آن با زبان فارسی می‌پردازیم.

جدول انواع زمان ترکی آذری

گلیره‌م (g lir m)	گلیریک (g lirik)	۱- حال ساده	زمان حال (مضارع)
گلیرسن (g lirs n)	گلیرسبز (g lirsiz)		
گلیر (g lir)	گلیرلر (g lirl r)		
یازماقدایام (yazmaqdayam)	یازماقدایق (yazmaqday q)	۲- حال استمراری	
یازماقداسان (yazmaqdasan)	یازماقداسیز (yazmaqdas z)		
یازماقدادیر (yazmaqdad r)	یازماقدادیلار (yazmaqdad lar)		
گله‌جگم (g l c g m)	گله‌جگیک (g l c gik)	۱- مستقبل اخباری (قطعی)	مستقبل (آینده)
گله‌جکسن (g l c ks n)	گله‌جکسبز (g l c ksiz)		
گله‌جکدیر (g l c kdir)	گله‌جکلر (g l c kl r)		
گنده‌رم (ged r m)	گنده‌ریک (ged rik)	۲- مستقبل التزامی (غیر قطعی)	
گنده‌رسن (ged rs n)	گنده‌رسبز (ged rsiz)		
گنده‌ر (ged r)	گنده‌رلر (ged rl r)		
آلدیم (ald m)	آلدیق (ald q)	ماضی ساده (مطلق)	
آلدین (ald n)	آلدیز (ald z)		
آلدی (aldi)	آلدیلار (ald lar)		
آلمیشام (alm şam)	آلمیشیق (alm ş q)	ماضی نقلی	
آلمیشسان (alm şsan)	آلمیشسبز (alm şsiz)		
آلمیشدی (alm şdi)	آلمیشدیلار (alm şd lar)		

گلیردیک (g lirdik)	گلیردیم (g lirdim)	ماضی استمراری
گلیردیز (g lirdiz)	گلیردین (g lirdin)	
گلیردیلر (g lirdil r)	گلیردی (g lirdi)	
آلمیش ایدیک (alm ş d k)	آلمیش ایدیم (alm ş dim)	ماضی بعید
آلمیش ایدیز (alm ş d z)	آلمیش ایدین (alm ş d n)	
آلمیش ایدیلر (alm ş d l r)	آلمیش ایدی (alm ş di)	
گله‌جک ایدیک (g l c kidik)	گله‌جک ایدیم (g l c kidim)	الف: نقلی:
گله‌جک ایدیز (g l c kidiz)	گله‌جک ایدین (g l c kidin)	
گله‌جک ایدیلر (g l c kidil r)	گله‌جک ایدی (g l c kidi)	
آلاجاق ایمیشیک (alacaq m ş k)	آلاجاق ایمیشم (alacaq m ş m)	
آلاجاق ایمیشیز (alacaq m şs z)	آلاجاق ایمیشین (alacaq m şsa n)	ب) روایتی:
آلاجاق ایمیشلر (alacaq m şl r)	آلاجاق ایمیش (alacaq m ş)	آینده در گذشته
اوجار ایدیک (uçar d k)	اوجار ایدیم (uçar d m)	الف: نقلی
اوجار ایدیز (uçar d z)	اوجار ایدین (uçar d n)	
اوجار ایدیلر (uçar d l r)	اوجار ایدی (uçar d)	
اوجار ایمیشیک (uçar m ş k)	اوجار ایمیشم (uçar m ş m)	۲- التزام غیر (قطعی)
اوجار ایمیشیز (uçar m şs z)	اوجار ایمیشان (uçar m şsan)	ب: روایتی
اوجار ایمیشلر (uçar m şl r)	اوجار ایمیش (uçar m ş)	

سه زمان ماضی ساده (مطلق)، ماضی نقلی و ماضی بعید تقریباً در تمامی کاربردهایشان در دو

زبان فارسی و ترکی آذری با همدیگر مطابقت و هم‌پوشی دارند.

ماضی استمراری در زبان فارسی یک نوع ساختار دارد اما در ترکی آذری دارای سه نوع ساختار

می‌باشد که باید در امر آموزش و مطابقت زمان افعال فارسی با ترکی آذری به آن دقت نمود تا موجب

اخلال در یادگیری زبان آموز نگردد. ساختار ماضی استمراری در ترکی آذری به شرح زیر است:

۱- بن + نشانه ماضی استمراری (- ایر) + شناسه ← ماضی استمراری

مثل: گلیردیم = (gəlirdim)، (می آمدم) که شرح آن در جدول زمان‌های ترکی گذشت.

۲- بن + نشانه ماضی استمراری (- ار) + شناسه ← ماضی استمراری

آلاردیم (alardim) می خریدم آلاردیک (alardik) می خریدیم

آلاردین (alardin) می خریدی آلاردیز (alardiz) می خریدید

آلاردی (alardi) می خریدی آلاردیلار (alardilar) می خریدند

۳- مصدر + دا + ایدی + شناسه ← ماضی استمراری

یازماقداایدیم (yazmaqdaidim) در حال نوشتن بودم

یازماقداایدین (yazmaqdaidin) در حال نوشتن بودی

یازماقداایدی (yazmaqdaidi) در حال نوشتن بود

یازماقداایدیق (yazmaqdaidiq) در حال نوشتن بودیم

یازماقداایدیز (yazmaqdaidiz) در حال نوشتن بودید

یازماقداایدیلار (yazmaqdaidilar) در حال نوشتن بودند

ماضی استمراری از لحاظ کاربرد در دو زبان فارسی و آذری تقریباً مطابقت دارند.

در مورد زمان حال یا مضارع در دو زبان فارسی و ترکی آذری نکات زیر قابل توجه است:

الف) در ترکی آذری زمان حال به دو قسمت حال ساده و حال استمراری تقسیم می‌شود؛ در

حالی که در فارسی به دو قسمت مضارع اخباری و مضارع التزامی قابل تقسیم است.

ب) زمان حال ساده در ترکی و مضارع اخباری در فارسی از نظر کاربرد مثل

همدیگر هستند با یک تفاوت و آن اینکه در زبان فارسی از مضارع به جای آینده

استفاده می‌شود اما در ترکی چنین کاربردی وجود ندارد. مثل:

فردا این نامه را می‌نویسم (= فردا این نامه را خواهم نوشت) که ترجمه ترکی آذری

چنین می‌شود:

صباح بو نامه‌نی یازاجاقام sabah bu naməni yazacaqam

این از نکاتی است که باید در آموزش فارسی به ترک‌زبانان مورد توجه قرار گیرد.

در مورد حال استمراری قضیه فرق می‌کند. زیرا در فارسی این زمان با استفاده از فعل معین (داشتن) به کار می‌رود. مثلاً: «دارم می‌نویسم» به ترکی آذری چنین می‌شود: یازماقدایام (yazmaqdayam)

در مورد مضارع التزامی فارسی گفتنی است که اگرچه در تقسیمات مضارع (حال) در ترکی چنین اسمی وجود ندارد اما معادلی برای آن هست که می‌تواند همان نقش مضارع التزامی فارسی را ایفا کند. صرف فارسی و معادل ترکی آن را در زیر می‌آوریم:

بنویسم ← یازسام (yazsam) بنویسیم ← یازساخت (yazsax)

بنویسی ← یازسان (yazsan) بنویسید ← یازساز (yazsaz)

بنویسند ← یازسا (yazsa) بنویسند ← یازسالار (yazsalar)

در مورد مستقبل در دو زبان فارسی و ترکی آذری نیز نکاتی وجود دارد. بدین گونه که در فارسی برای مستقبل یک ساخت وجود دارد. در حالیکه در ترکی آذری به دو قسمت اخباری (قطعی) و التزامی (غیر قطعی) تقسیم می‌شود. مستقبل اخباری (قطعی) ترکی می‌تواند با مستقبل فارسی برابری کرده و مقایسه شود. مثلاً: «خواهم آمد» که معادل آن به ترکی آذری می‌شود: گله‌جگم (gələcəgəm) اما برای نوع دوم از مستقبل ترکی آذری (التزامی) همانندی در فارسی وجود ندارد. مثل:

آغلایارام (در زبان گفتار = آغلارام) = (ağlayaram) ← گریه می‌کنم

گنده‌رم = (gedərəm) ← می‌روم

زمان آینده در گذشته ترکی آذری نیز مثل مستقبل دارای دو نوع اخباری (قطعی) و التزامی (غیر قطعی) است و این نوع فعل در زبان فارسی وجود ندارد و برای بیان مفهوم آن به زبان فارسی، باید از چند کلمه کمک گرفت. مثلاً:

گله‌جک‌ایدیلر (gələcək idilər) ← قرار بود که بیایند. (ضیاء حسینی، ۱۳۷۷ ص ۲۹ به بعد).

در بخش آخر برای اثبات این مطلب که می‌توان از راه تطبیق، مقابله، ترجمه و معادل‌سازی،

مشکلات احتمالی فراگیران را در مورد افعال پیشوندی فارسی با شناسایی تفاوت‌های دو زبان پیش‌بینی کرد، به آزمون عملی می‌پردازیم. بدین گونه که یکصد زبان‌آموز از بین دانش‌آموزان پسر دوره دوم دبیرستان شهرستان مرند به طور اتفاقی که سنشان بین ۱۵ و ۱۶ سال بود انتخاب شدند که ترکی آذری زبان مادری آن‌ها بود. شیوه اجرا به این ترتیب بود که در مرحله اول که پیش‌آزمون (pretest) بود، بیست سؤال در مورد موضوع تحقیق و افعال پیشوندی به زبان فارسی برای آن‌ها طرح گردید. ابتدا تک تک سوالات برای آن‌ها خوانده می‌شد و از آن‌ها درخواست می‌گردید جواب صحیح را برگزینند. هر سؤال دو گزینه داشت که جوابها به ترکی آذری بود و یکی از گزینه‌ها درست و دیگری غلط بود و نمره هر سؤال صحیح یک و هر سؤال غلط صفر محسوب می‌شد. نتیجه حاصل از این پیش‌آزمون بدین گونه بود که میانگین نمرات زبان‌آموزان عدد ۱۲ را نشان داد که طبق فرمول زیر است:

$$\bar{X} = \frac{\sum X \text{ (مجموع نمرات)}}{n \text{ (تعداد کل)}} = \frac{1200}{100} = 12$$

درصد حاصل از آزمون نیز این گونه بود که ۶۰٪ از زبان‌آموزان به گزینه صحیح و ۴۰٪ از آن‌ها به گزینه غلط پاسخ دادند. (پیوست دو)

مرحله دوم، آموزش (treatment) بود که طی ۱۰ جلسه فشرده صورت گرفت. ابتدا موضوع تحقیق که نحوه آموزش افعال پیشوندی به ترک زبانان آذری از طریق تطبیق بود، مطرح گردید. سپس ساختمان فعل در هر یک از زبان‌های فارسی و ترکی آذری مورد بررسی قرار گرفت که در فارسی عمدتاً به سه قسمت ساده، پیشوندی و مرکب و در ترکی به ساده، پیوندی و مرکب تقسیم می‌شود (ترکی آذری فعل پیشوندی ندارد و اصولاً کلمات پیشوند نمی‌پذیرند). موضوع بعدی بحث زمان افعال بود که زبان‌آموزان باید با آن آشنایی کافی داشته باشند. در این مبحث زمان افعال هر یک از زبان‌های فارسی و ترکی و شباهت‌ها و تفاوت‌های آن‌ها مطرح گردید. سه زمان ماضی ساده، ماضی نقلی و ماضی بعید تقریباً در تمامی کاربردهایشان در این دو زبان با همدیگر مطابقت دارند. ماضی استمراری در زبان فارسی یک نوع ساختار دارد اما در ترکی دارای سه نوع ساختار است که باید زبان‌آموزان به این امر دقت کافی داشته باشند. زمان حال یا مضارع به دو قسمت حال ساده و

حال استمراری تقسیم می‌شود. درحالی‌که در فارسی به مضارع اخباری و مضارع التزامی قابل تقسیم است. حال ساده در ترکی و مضارع اخباری در فارسی از نظر کاربرد با هم مطابقت دارند. با این تفاوت که در فارسی از مضارع به جای آینده استفاده می‌شود اما در ترکی چنین کاربردی وجود ندارد. به عنوان مثال فارسی زبانان در گفتار به جای مستقبل معمولاً از مضارع استفاده می‌کنند. یعنی به جای جمله «شما از اینجا نخواهید رفت» جمله «شما از اینجا نمی‌روید» را به کار می‌برند. درحالی‌که در ترکی مضارع به جای مستقبل نمی‌تواند به کار رود. یعنی نمی‌توان به جای جمله «سبز بردان گندمیجک سبز» جمله «سبز بردان گندمیر سبز» را به کار برد. در فارسی برای زمان مستقبل یک ساخت وجود دارد. درحالی‌که در ترکی به دو قسمت مستقبل اخباری (قطعی) و التزامی (غیر قطعی) تقسیم می‌شود و مستقبل فارسی با مستقبل اخباری ترکی مطابقت می‌کند. برخی از زمان‌ها نیز در این دو زبان وجود دارد که در دیگری نیست. مثل مضارع التزامی فارسی که در ترکی چنین اسمی وجود ندارد و یا آینده در گذشته ترکی که در فارسی چنین عنوانی نیست و برای بیان آن‌ها از معادل‌های معنایی آن‌ها استفاده می‌گردد. (برای پرهیز از اطاله سخن از ذکر جزئیات بیشتر و مثال‌ها خودداری شد چون به تفصیل در صفحات قبل آمده است).

گام بعد در امر آموزش این بود که چگونه می‌توان از طریق تطبیق، افعال پیشوندی فارسی را به زبان آموزان ترک آموزش داد. در این قسمت توضیح داده شد که غرض از تطبیق این است که ترجمه و معادل فعل پیشوندی فارسی را در ترکی در نظر بگیریم. بدین شکل که غالب پیشوندهای فارسی که با اضافه شدن به فعل ساده معنی جدیدی به وجود می‌آورند، در ترجمه آن‌ها به ترکی آذری، به فعل ساده یا پیوندی در آن زبان تبدیل می‌شوند. مثل «بازگشتن» که در ترکی به فعل ساده «قییت مک» تبدیل می‌شود. یا «درگرفتن» (شروع شدن) که در ترکی به فعل پیوندی «باشلانماق» تبدیل می‌گردد. آن دسته از پیشوندهایی که در فارسی در معنی اصلی خود به کار می‌روند و هنگام اضافه شدن بر سر فعل ساده در معنی قیدی استعمال می‌شوند و سمت و جهت حرکت فعل را نشان می‌دهند، هنگام ترجمه آن‌ها به ترکی نیز پیشوندها همان مفهوم قیدی را منتقل می‌کنند و به قید تبدیل می‌شوند و جهت انجام فعل را نشان می‌دهند. مثل «فرود آمدن» که در ترکی به «اشاغی گلمک» ترجمه می‌شود. آن دسته از پیشوندهای فارسی که با اضافه شدن به فعل ساده هیچ تغییری

در معنی فعل ساده ایجاد نمی کنند و با فعل ساده برابرند، در ترجمه آن‌ها به ترکی نیز فعل ساده یا پیوندی به حساب می آیند. مثل «برافروختن» (روشن کردن) که در ترکی به فعل پیوندی «یاندیرماق» یا «برآشفتن» که در آن زبان به فعل ساده «غضبلمک» تبدیل می گردد.

مرحله سوم نوبت به پس آزمون (post test) رسید. در این مرحله همان بیست سوالی که در پیش آزمون مطرح شده بود، به زبان آموزان داده شد. نتیجه آزمون اینگونه بود که میانگین نمرات آنها عدد ۱۶ را نشان داد که در فرمول زیر می آید:

$$\bar{X} = \frac{\sum X \text{ (مجموع نمرات)}}{n \text{ (تعداد کل)}} = \frac{1600}{100} = 16$$

درصد این آزمون نیز به این شکل بود که ۸۰٪ از زبان آموزان به گزینه صحیح و ۲۰٪ به گزینه غلط پاسخ دادند. (پیوست سه)

نتیجه این آزمون نشان می دهد که اگر به زبان آموزان ترک به شکا صحیح، آموزش داده شود و اطلاعات درست و کافی داشته باشند، می توانند افعال پیشوندی فارسی را در ترکی آذری از راه تطبیق، ترجمه یا معادل سازی کنند. درحالی که در مرحله پیش آزمون که آموزشی در کار نبود، چنین موفقیت و ارتقایی به چشم نمی خورد.

نتیجه گیری

در این مقاله به تفاوت‌های زبان فارسی با ترکی آذری اشاره شده است مبنی بر اینکه:
 الف) زبان فارسی زبان تصریفی است حال آنکه ترکی آذری زبان التصاقی و پیوندی می باشد.
 ب) برعکس زبان فارسی در ساختمان فعل ترکی آذری فعل پیشوندی و اصولاً پیشوند وجود ندارد.
 ج) افعال این دو زبان از حیث زمانی نیز متفاوتند. زمان‌های ماضی ساده، نقلی و بعید در این دو زبان تقریباً باهم مطابقت دارند. ساختار ماضی استمراری در ترکی آذری سه نوع است ولی در فارسی یک نوع. مضارع اخباری فارسی معادل حال ساده ترکی آذری، ماضی مستمر معادل یکی از ساختارهای ماضی استمراری ترکی، مضارع مستمر معادل حال استمراری ترکی و آینده فارسی معادل مستقبل اخباری (قطعی) ترکی است. برخی از زمان‌ها نیز در یکی از این دو زبان هست که در دیگری نیست.

اما با وجود این می‌توان افعال پیشوندی فارسی را از طریق تطبیق، ترجمه و معادل‌سازی به ترک‌زبانان آذری آموزش داد. مثلاً فعل «رفتن» فارسی در ترکی آذری «گتماق» (getmaq) و فعل پیشوندی «دررفتن» (فرار کردن) در ترکی آذری «قاچماق» (qaçmaq) می‌شود و هر دو فعل ترکی آذری از حیث ساختمان یکسان می‌باشند (ساده).

نتیجه آزمون نیز نشان داد که می‌توان از طریق معادل‌سازی این موضوع را به ترک‌زبانان آذری آموزش داد و مشکلات احتمالی فراگیران را پیش‌بینی نمود.

پیوست یک

بیست سوال ارائه شده به دانش‌آموزان:

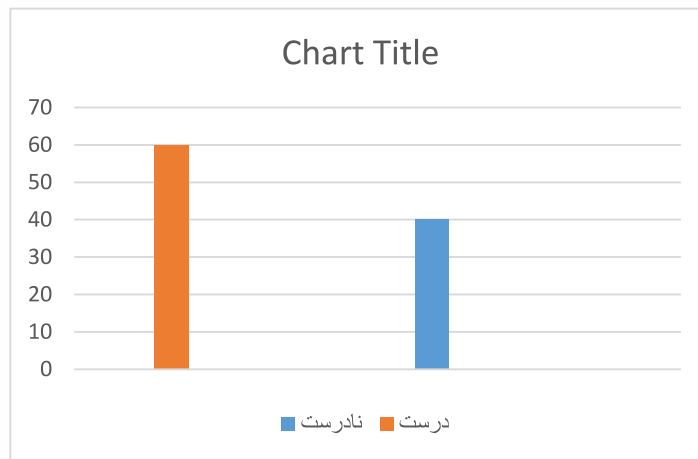
(توجه: بیست جمله به زبان فارسی به شما ارائه می‌گردد که فعل پیشوندی دارند و ترجمه آن‌ها به زبان آذری در دو گزینه می‌آید. از شما خواسته می‌شود که اگر آن جمله را به ترکی بیان می‌کردید، کدام گزینه را برمی‌گزیدید؟).

- ۱- من داشتم به خانه می‌آمدم که باران در گرفت.
الف) من ائوه گلمک دیدیم کی یاغیش باشلادی.
ب) من ائوه گلدیم کی یاغیش باشلادی.
- ۲- مدیر دانش‌آموز را به دفتر فرا خوانده است.
الف) مودور دانیش آموزی دفتره چاغیربیدی.
ب) مودور دانیش آموزی دفتره چاغیرمیشدی.
- ۳- چوپان گوسفندان را از صحرا بازمی‌گرداند.
الف) چوبان قویون لاری چولدن قیترماقدادی.
ب) چوبان قویون لاری چولدن قیتریر.
- ۴- پدرم دارد آتش را فرومی‌نشاند.
الف) آتام ادی سوندورور.
ب) آتام ادی سوندورمک‌ده‌دیر.
- ۵- کودک از زمین برخواهد خاست.

- الف) اوشاق پُتردن قارخاجاق ایدی .
 ب) اوشاق پُتردن قارخاجاق دیر .
 ۶- پرنده از بالای درخت فرود آمده بود .
 الف) قوش آغاجین باشیندان آشای گلییدی .
 ب) قوش آغاجین باشیندان آشای گلمیشدی .
 ۷- دزد از دست مأمور دررفته است .
 الف) أُغری مأمورون آلیندن قاجییدی .
 ب) أُغری مأمورون آلیندن قاجمیشدی .
 ۸- پدرم فردا از مسافرت برمی گردد .
 الف) آتام صاباح مسافرتدن قییدیر .
 ب) آتام صاباح مسافرتدن قییده جاقدیر .
 ۹- مدیر از اتاقش درآمد و مرا صدا زد .
 الف) مودور اُتاقیندان چیخدی و منی چاغیردی .
 ب) مودور اُتاقیندان چیخدی و منه دِئدی .
 ۱۰- من گفته‌های معلم را به خوبی فرامی گیرم .
 الف) من معلیمین دِئدیک لرینی یاخشی دوشونورم .
 ب) من معلیمین دِئدیک لرینی یاخشی دوشونوردوم .
 ۱۱- من کتاب‌هایم را از کیفم درآورده‌ام .
 الف) من کیتابلاریمی کیفیمینن چیخاتمیشام .
 ب) من کیتابلاریمی کیفیمینن چیخاتمیشدیم .
 ۱۲- امام جمعه شهر، امروز درگذشت .
 الف) شهرین امام جمعه‌سی بو گون اؤلدی .
 ب) شهرین امام جمعه‌سی بو گون اؤلوبدی .
 ۱۳- وقتی از خواب برخاستم، خورشید درآمده بود .
 الف) من یوخودان دورمامیشدان قاباخ گون چیخدی .

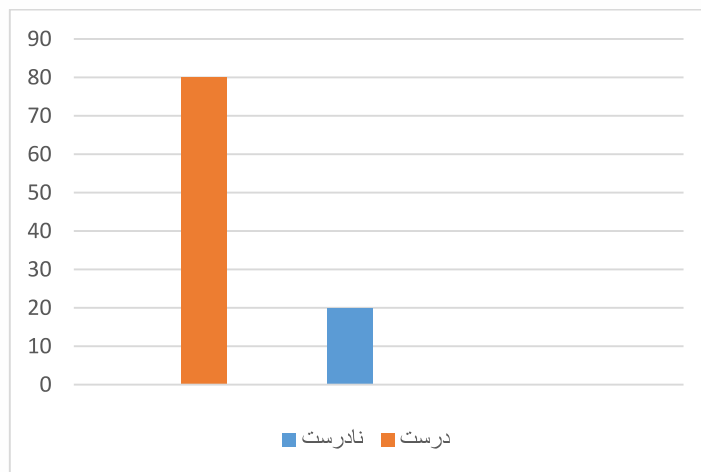
- (ب) من یوخودان دورمامیشدان قاباخ گون چیخمیشدی .
- ۱۴- حسن کتاب احمد را از روی میز برداشته است .
- الف) حسن احمدین کیتایینی گۆتوروبدی .
- (ب) حسن احمدین کیتایینی گۆتورموشدی .
- ۱۵- موش با سرعت به سوراخ خود فرومی رود .
- الف) سیچان سرعتینن یوواسینا گیرماخدادی .
- (ب) سیچان سرعتینن یوواسینا گیریر .
- ۱۶- شما سخن مرا به این آسانی درنخواهید یافت .
- الف) سیز منیم سۆزومی بو آسانلیخدا دوشونمه‌سیز .
- (ب) سیز منیم سۆزومی بو آسانلیخدا دوشونمیه‌جک‌سیز .
- ۱۷- طوفان یک ساعت دیگر فرومی نشیند .
- الف) طوفان بیر ساهات سورا یاتا‌جاخدی .
- (ب) طوفان بیر ساهات سورا یاتیر .
- ۱۸- مدیر فردا دانش‌آموزان ممتاز مدرسه را برمی‌گزیند .
- الف) مودور صاباح مدرسه‌نین مومتاز دانش‌آموزلارین سئچیر .
- (ب) مودور صاباح مدرسه‌نین مومتاز دانش‌آموزلارین سئچ‌جاخدیر .
- ۱۹- حسین هنگام درس با خودکارش ورمی‌رفت .
- الف) حسین دَس واختی خودکارینان قوددالانیردی .
- (ب) حسین دَس واختی خودکارینان قوددالانیر .
- ۲۰- علی در جواب سؤال معلم در مانده بود .
- الف) علی معلیمین سؤالینین جوابیندا قالیددی .
- (ب) علی معلیمین سؤالینین جوابیندا قالمیشدی .

پیوست دو

نمودار درصدی پیش آزمون

پیوست سه

نمودار درصدی پس آزمون

پی نوشت

۱. گویش ترکی به کار رفته در این مقاله مربوط به منطقه مرند و تبریز می باشد نه ترک زبانان سایر مناطق.

منابع

۱. ابوالقاسمی، محسن (۱۳۸۷)، دستور تاریخی زبان فارسی، تهران، انتشارات سمت.
 ۲. احمدی گیوی، حسن (۱۳۸۰)، دستور تاریخی فعل، ج ۱، تهران، انتشارات فاطمی.
 ۳. احمدی گیوی، حسن و انوری، حسن (۱۳۷۲)، دستور زبان فارسی، تهران، انتشارات فاطمی.
 ۴. ارژنگ، غلامرضا (۱۳۸۱)، دستور زبان فارسی امروز، تهران، نشر قطره.
 ۵. بهار، محمد تقی (۱۳۸۶)، سبک‌شناسی، ج ۱، تهران، انتشارات امیرکبیر.
 ۶. خانلری، پرویز ناتل (۱۳۶۵)، تاریخ زبان فارسی، ج ۳، تهران، نشر نو.
 ۷. خانلری پرویز ناتل (۱۳۸۶)، دستور زبان فارسی، تهران، انتشارات توس.
 ۸. دباغی مرند، رضا (۱۳۷۵)، بررسی تطبیقی عامل زمان در ساخت فعل فارسی و ترکی آذری، پایان‌نامه کارشناسی ارشد دانشکده ادبیات فارسی و زبان‌های خارجی، تهران، دانشگاه علامه طباطبائی.
 ۹. ضیاء حسینی، سید محمد (۱۳۷۷)، بررسی مقابله‌ای عامل زمان در فعل فارسی و ترکی آذری، فصلنامه علمی - پژوهشی علوم انسانی، سال هشتم، شماره ۲۶ و ۲۷، تهران، دانشگاه الزهراء.
 ۱۰. فرزانه، محمد علی (۱۳۷۱)، مبانی دستور زبان آذربایجانی، ج ۱، تبریز، نشر فرهنگ.
 ۱۱. نوبهار، مهرانگیز (۱۳۷۲)، دستور کاربردی زبان فارسی، تهران، انتشارات فاطمی.
 ۱۲. هیرمندی، رضی (۱۳۶۹)، توصیف مقابله‌ای زمان‌ها در انگلیسی و فارسی، تهران، انتشارات مدرسه.
- 13 - Lado, R.1957.Linguistics across Cultures. Ann Arbor: University of Michigan press